

UJVÁRI HEDVIG

Lloydtól Lloydig

*Az Ungarischer Lloyd (1867–1876) helye
a magyarországi német nyelvű sajtó történetében*

Lloydtól Lloydig

Az *Ungarischer Lloyd* története keretes szerkezetet alkot: a *Pester Lloyd*ból szakadt ki, majd oda is tért vissza. Deutsch Antal,¹ a *Pester Lloyd* munkatársa így emlékszik vissza erre az időszakra:

„Ebben az évben [1867-ben] a szerkesztőség és a hirlapbizottság között ellentétek merültek fel, melyek szakításra vezettek. A szerkesztőség a kiadóhivatal egész személyzetével együtt kilépett a társulat kötelékéből és önálló lapot alapított, mely az év vége felé »Ungarischer Lloyd« czim alatt jelent meg. A hirlapbizottság a szerkesztőség és a kiadóhivatal küszöbön álló kilépéséről idejekorán értesült: intézkedéseivel súlyos válságnak vette végét és a »Pester Lloyd« további fennállását biztosította. [...] A lap fényesen emelkedett; versenytársait mind elhagyta. Az 1867-ben alapított »Ungarischer Lloyd«, bár jelentékeny anyagi eszközök fölött rendelkezett, kénytelen volt vitorlátát végleg bevonni. Az 1876-ban létrejött szerződés értelmében az »Ungarischer Lloyd« megszűnt és előfizetőit a »Pester Lloyd« vette át. Az »Ungarischer Lloyd«-nak a szerződés aláírásakor 1343 előfizetője volt.”²

A *Pester Lloyd*don belüli személyi változások 1866-ban kezdődtek a főszerkesztő, Weisz János³ kiválásával. Utóda Dr. Rothfeld Sámuel⁴ lett, aki 1867 végéig állt az újság élén. A lapban azonban mindvégig a felelős szerkesztő nevét tüntették fel; ezt a feladatot a kezdetektől, 1854-től Weizskircher Károly⁵ látta el 1867. decem-

¹ Deutsch Antal (1848–1920) 1870 óta volt tagja a *Pester Lloyd* szerkesztőségének, annak nemzetgazdasági rovatát („Volkswirtschaftlicher Theil”) szerkesztette 1909-ig. Gazdaságtörténeti munkát is publikált *Ungarns Finanzen und Volkswirtschaft 1867–1892* címmel (Bp. 1892). Magyar lapok, így a *Nemzetgazdasági Szemle*, valamint a párizsi *Marché financier* című évkönyv is lehozta írásait.

² DEUTSCH Antal: *A „Pester Lloyd”*. = Ország-Világ 1903. április 26. 17. sz. 328–330. (Helyesírás az eredeti szöveg szerint.) L. még [DEUTSCH, Anton]: *Der »Pester Lloyd«*. In: *Die Pester Lloyd-Gesellschaft. 1853–1903*. Bp. 1903, 168–169, 175.

³ A bécsi egyetem orvosi karán végzett Weisz János (?–1900) volt a *Pester Lloyd* első (fő)szerkesztője. Testvére, Weisz Bernát (1800–1888) állt a Lloyd-társaság hirlapbizottságának élén, az ő hívására vállalta a feladatot. A pesti állás megszűnésével huzamosabb ideig élt Firenzében, illetve Lipcsében, s több szócikket írt a Brockhaus-féle lexikonba.

⁴ Rothfeld Sámuel (1830–1896) a szabadságharc után több évig a bécsi *Morgenpost*mál dolgozott, innen került a *Pester Lloyd*hoz, majd a sajtó alapítású *Ungarischer Lloyd*hoz.

⁵ Weizskircher Károly (1821–1883) 1854-től volt a Pesti Lloyd-társulat titkára, majd az általuk kiadott napilap szerkesztője. Az ő pályája is az *Ungarischer Lloyd*nál folytatódott.

ber 8-ig.⁶ Az impresszumadatok szerint ez a feladatköre az *Ungarischer Lloyd*nál sem változott, de itt már tulajdonosként is jegyezte a lapot Rothfelddel.⁷ Az újságot a Légrády Testvérek pesti nyomdájában⁸ állították elő, az expedíció a Zweiadlergasse (Két sas utca) 14.-ben történt.⁹ Az első lapszám 1867. december 25-én jelent meg.

A lapszerkesztők szándékáról, az újságírói célkitűzésekről nem sokat tudunk meg az első számban közölt „Unser Standpunkt” címet viselő, szignó nélküli írásból. Annál gazdagabb forrásnak bizonyult azonban a véletlenszerűen kézbe vett *Die Fackel* című, Pesten Boldini Robert¹⁰ által jegyzett humorisztikus néplap. Két héttel az első lapszám megjelenése előtt „Ungarischer Lloyd” című rövid írásában arról számol be, hogy január 1-jétől Weizkircher Károly vezetésével a *Pester Lloyd* teljes személyzete egy független, szabadelvű orgánumot jelentet meg. Utal a szerkesztők és a hírlapbizottság között feszülő ellentétekre, melyeket elsősorban a kereskedői szemlélet és a lapkészítők elvek összeegyeztethetlensége indukált.¹¹ Ugyanennek a számnak a hirdetésmellékletében egy másfél oldalas írás olvasható „An die geehrten Abonnenten des »Pester Lloyd!«” címmel, amelyben Weizkircher részletesen ír a lapszerkesztők szándékairól.¹² A lapkészítők múltbeli érdemeinek hangsúlyozása után – szellemi tőke, szolidaritás, igazságszeretet, társadalmi érdekképviselet, politikai következetesség, európai szintű lapszerkesztés – elsőként azt emeli ki, hogy az új hírlap olvasói is maradéktalanul számíthatnak a kiterjedt kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági híradásra, amely eddig sem a Pester Lloyd Társaságnak, hanem sokkal inkább a hírlapírók és a gazdasági élet szereplői közt kiépített régi és bizalmas kapcsolatrendszernek volt köszönhető. Változatlan marad a politikai rovat és a feuilleton is; továbbra is ápolni kívánják a Lajtán túli irodalmi kapcsolatokat. A tartalmi állandóságon túl a lapformán sem terveznek változtatni. Az előfizetői díjak várhatóan kedvezőbbben fognak alakulni, mivel a lapeladásból származó nyereség felől nem

⁶ Részletesen I. UJVÁRI, Hedvig: *Die Geschichte des Pester Lloyd zwischen 1854–1875. I.* = Magyar Könyvszemle (117.) 2001. 189–203.

⁷ Bár a lap a felelős szerkesztő nevét tüntette fel, a főszerkesztő Rothfeld lehetett. Ilyen minőségében írt alá egy cikket 1869-ben: „S. Rothfeld. Eigenthümer u. Chefredakteur des „Ung. Lloyd”. = Ungarischer Lloyd 1869. július 30. 175. sz. 3. A továbbiakban az *Ungarischer Lloyd* jelölése: UL., az esti lapszámé UL. (A.) dátum, oldalszám.

⁸ A nyomda 1863-ban a Váci utcából a lipótvárosi Két sas utca 24.-be költözött; ma a Sas és az Arany János utca sarka. Vö. KÚTFALVI Oszkár: *Újságpalaták*. Bp. Akadémiai Kiadó, 1991. 47. /Irodalomtörténeti Füzetek 122./

⁹ A Két sas utca 14.-et is Légrádyék bérelték. Az *Ellenőr* kiadóhivatala és szerkesztősége is itt kapott helyet. 1871 nyarán költöztek át a Nádor utca 6.-ba. Vö. KÚTFALVI: *i. m.* (8. jegyzet) 49–50.

¹⁰ Boldini Robert (1830–1876) nyomdatulajdonos és szerkesztő Budapesten. A *Pester Komet* és *Styx* című német élapoknak volt tulajdonos-kiadója és főmunkatársa, szerkesztette továbbá a *Bazar* és a *Kometen Kalender* című német naptárakat. A *Die Fackel* 1866–1874 között jelent meg hetente, s a humoros írások mellett szépirodalmat is közölt.

¹¹ *Ungarischer Lloyd*. = *Die Fackel* 1867. december 11. 34. sz. 1. Hasonló mondanivalót fogalmaz meg egy későbbi cikkében is. L. *Der „Ungarische Lloyd” erscheint in diesem Monate gratis!* = *Die Fackel* 1867. december 23. 35. sz. 2.

¹² *Inseraten-Beilage zur „Fackel”* Nr. 34.

egy társaság dönt, így annak jelentős részét a lapkészítők az olvasók javára tudják fordítani. Ugyanebből a megfontolásból az újság terjedelmét – elsősorban a szórakoztató, a politikai és a kereskedelmi részt – is növelni fogják. Szándékuk szerint a korábbinál többet akarnak foglalkozni mezőgazdasági, ipari, főleg malomipari kérdésekkel, valamint a vasút ügyével.¹³

A lapszerkesztők múltbéli publicisztikai tevékenységére, valamint az olvasókkal kialakított bizalmi viszonyra hivatkozva a felhívás elveti egy részletes újságírói program megfogalmazásának szükségességét. Legfontosabb elvként egy minden irányba független lap létrehozását fogalmazza meg, „szent akaratnak” pedig az eddigi politikai hagyományok folytatását nevezi. Hírlapírói magatartásuk alappilléreit továbbra is a szabadság, a haladás és a jog képezi, erkölcsi irányítúként pedig saját meggyőződésük és lelkiismeretük szolgál.

A Pester Lloyd Társasággal történt szakítás okait nem kívánják részletezni, de az általuk kiadott lapra, a *Pester Lloyd*ra mint saját alkotásukra tekintenek, így annak szellemiségét teljes mértékben át kívánják emelni saját lapjukba, az *Ungarischer Lloyd*ba. Egyben bíznak olvasóik értékítéletében és előítélet-mentességében, miszerint képesek lesznek az eddigi megszokott nevet és a régi-új tartalmat külön kezelni. Valójában nem új lappal állnak olvasóik elé: a *Pester Lloyd* egyszerűen csak névváltozáson esik át, és tevékenységét *Ungarischer Lloyd*ként folytatja.

Az *Ungarischer Lloyd* tíz évfolyamot ért meg, naponta kétszer jelent meg reggeli és esti kiadásban.¹⁴ A kezdetektől fogva jelentkezett mezőgazdasági és ipari mellék-lappal is.¹⁵ Kiállításában, tagolásában a politikai napilapok hagyományait folytatta, bár a rovatbeosztások többször módosultak. A reggeli, négyhasábosra tördelt kiadás terjedelme négy és tíz (számozatlan) oldal között váltakozott. Eleinte rögtön az első oldalra kerültek a bécsi és pesti tőzsdei hírek, táviratok, táblázatok, majd ezt követte a nemzetgazdasági körkép, az egyéb üzleti hírek, kivonatok a *Közlöny*ből, az időjárás- és vízállásjelentés. A *Pester Lloyd* szerkesztői elvei mutatkoztak meg az elmúlt év gazdasági vonatkozásait taglaló többrészes írásokban (Rückblicke auf das Börsenjahr 1867; Rückblicke auf die Handelsverhältnisse des Jahres 1867; majd ugyanígy 1868-ban). 1868 februárjától a vasúti és a közlekedési híradásoknak külön rovatot szenteltek. A vezércikk csak ezt követően, a második oldalon kapott helyet, és ugyancsak itt közölték az „Aus dem Reichstage” rovatban az országgyűlési tudósításokat, valamint az egyéb kül- és belpolitikai híreket. A lap alján, a „vonal alatti részben” kezdődött a tárca, külön „Feuilleton” megnevezéssel, s gyakran a harmadik oldalon vagy a mellékletben folytatódott. A gazdaság és a politika után hozta a lap a táviratokat, a napi aktualitásokat, valamint az érdekességeket. Ugyancsak itt és

¹³ Hirdetésekből, felhívásokból gyakran nevezte magát „politisch-kommerzielles Tageblatt”-nak.

¹⁴ Hétfőnként vagy vasárnaponként nem mindig jelent meg reggeli kiadás.

¹⁵ Ezek a mellékletek gyakran változtatták a címeiket: *Der Landwirth* 1867–1870, *Gewerbe Zeitung* 1868–1870, *Blätter für Landwirtschaft und Gewerbe* 1871–1872, *Zeitung für Landwirtschaft und Gewerbe* 1873–1875. A lap 1869 végétől előfizetési felhívásaiban említést tesz egy *Victoria* címet viselő divatlapról is, amelyre mint mellékletre hívja fel az olvasók figyelmét.

a mellékletben (amely tízoldalas újság esetében az ötödik oldallal kezdődött) lehetett olvasni friss kinevezésekről, névváltoztatásokról, a színházak műsorairól, egyesületi hírekről, társadalmi eseményekről, az irodalmi és művészeti élet történéseiről, a szerkesztőségnek címzett levelekből; itt közölték a Pesten és Budán elhalálozottak névsorát, a szállóvendégek listáját, valamint a felelős szerkesztő nevét. A negyedik oldal általában hirdetéseknek adott helyet, valamint az impresszumadatok egy részét (tulajdonos, nyomda) is itt közölték. A lapot többoldalnyi hirdetés zárta.

A lap esti kiadása¹⁶ kisebb formátumban, általában négy oldalon, háromhasábos tördeléssel jelent meg. Távirati hírek, tárca, kisebb hírek és tőzsdei jelentések követték benne egymást. A hazai sajtótermékek közül főleg a *Pesti Napló*, az *Ellenőr*, a *Reform*, a *Magyar Politika*, *A Hon* és a *Középpárt* című lapokból szemlézett. Előfordult, hogy az esti kiadás csak két oldalt tett ki (a tárca ekkor elmaradt), és ehhez társult két oldal mezőgazdasági vagy ipari melléklet. 1869. január közepétől a klasszikus „vonal alatti rész” eltűnt, és a folytatásos regény a lap 3–4. oldalán kéthasábos szedéssel jelent meg.

A lapstruktúra az újság fennállása során csak egyszer borult fel: 1870-ben, a francia események kapcsán. Ebben az időszakban sok írás jelent meg a hadszínterről („Vom Kriegsschauplatz” címmel), hiszen a lapnak volt saját kiküldött tudósítója, aki részletesen írt Párizs bevételéről, gyakran rajzzal is szemléltetve a hadi eseményeket. Néhány lapszám erejéig eltűntek az első oldalról a gazdasági és tőzsdei hírek, szinte minden oldalt a háborúval kapcsolatos hírek foglaltak el. Ebben az időszakban többször jelent meg különkiadás is „Extra-Blatt des Ungarischen Lloyd” címmel, amely táviratokat tartalmazott.

Ungarischer Lloyd versus Pester Lloyd

A két *Lloyd* egymáshoz való viszonyát Gerd Schubert úgy látja, hogy az *Ungarischer Lloyd* a *Pester Lloyd*nak valamiféle „lerakata” és „lesóványított verziója” volt.¹⁷ Hipotézise szerint elképzelhető, hogy míg az előbbit inkább a vidék lapjának szánták, addig az ekkor már több mint egy évtizedes hagyományokra visszatekintő orgánumot főként Buda és Pest lakossága olvasta. Vagy azt sem tartja kizártnak, hogy annyi anyag állt rendelkezésre, amennyit egy lap nem tudott lehozni. A politikai tényezőket számba véve arra a feltételezésre jut, hogy a kiegyezéspárti Falk

¹⁶ Az első szám 1867. december 27-én jelent meg.

¹⁷ SCHUBERT, Gerd: *Jules Verne im Ungarischen Lloyd 1867–1876. Bibliographische Notizen und Dokumente aus der deutschsprachigen Jules Verne-Rezeption – oder Kurbeln in Budapest für Wolfgang Thadewald*. 2000. = http://www.epilog.de/Person/S/Schu/Schubert_Gerd_1960.htm.

Miksa¹⁸ vette át a vezető véleményformáló német lap irányítását, míg Weiszkircher az új lap élére került.

Mindkét *Lloyd* Deák politikáját támogatta. Különösen szembetűnik ez, ha hozzávesszük a harmadik *Lloyd*ot, a *Neuer Freier Lloyd*ot is, amely a balközeget erősítette. Falk szerkesztői működését azonban már kortársai is árnyaltan ítélték meg:

„Senki sem tagadhatja, hogy a »Pester Lloyd« ügyesen van szerkesztve, s hogy Falk nem csak kitűnő szerkesztő, de jeles journalist is; – azonban az is elvitázhatatlan, hogy a »Pester Lloyd« szerkesztősége elsősorban a saját, azután csak a Deákpárt érdekét tartja szem előtt [...]. A »Pester Lloyd« után mint legtekintélyesebb deákpárti színezetű lap a »Pesti Napló« következik. [...] a kormánykörökkel nincs az az intim összeköttetése, mint német collégájának.”¹⁹

Kákay Aranyos [Kecskeméthy Aurél] megjegyzése is beszédes: „alkotmányos korszakunkban a magyar kormány és a Deákpárt legtekintélyesebb közlönye – német. De ez sem állandóan esküdözött a zászlóhoz; csak amolyan einjährieger Freiwilliger.”²⁰

A munkatársak és a szerkesztők közül, főleg a tárcarovatot illetően, többen dolgoztak mindkét lapnak, valamint kezdetben mindkét újságot a Légrády Testvéreknél nyomtatták.

Ennek az érvelésnek ellentmondanak az *Ungarischer Lloyd*ban – főleg az indulást követő két évben – olvasható cikkek, melyek a két lap közti feszült viszonyról árulkodnak.²¹ Az új lap küzdött az előfizetőkért, próbálta rávenni a Lloyd Társaságot, hogy az 1868 első negyedévére befizetett prenumerációs díjakat utalja át számukra azon olvasók esetében, akik ezt írásban kérték, majd miután ez nem történt meg, nyílt levélben fenyegetőzött.²² Ezek után az *Ungarischer Lloyd*ban közzétett előfizetői névsor alapján a *Pester Lloyd* levélben kereste meg az érintetteket, hogy írásban nyilatkozzanak aláírásuk hitelessége felől, valamint arról, „hogy a tizenöt éve megjelenő Pester Lloydot, vagy a csak néhány napos Ungarischer Lloydot kívánják-e prenumerálni”. A levél eljutott az új lap szerkesztőségébe is, akik öngólként értékelték az akciót, mivel „a Pester Lloyd most tudatta éppen olvasóival, hogy a jelenlegi felállásban csak »néhány napja« létezik, és azon irodalmi erők, akik éveikig

¹⁸ Falk Miksa (1828–1908) már fiatalon, 1843-ban megjelentetett fordításokat és színikritikákat az *Ungar* és a *Spiegel* című lapokban. 1848 Bécsben érte, ahol a *Studenten-Courier* és a *Der Freimüthige* című lapokba írt. Húszévesen már vezércikkeket adott az *Oesterreichische Zeitung*nak, majd a lap betiltása után a *Wanderer* munkatársa lett, amely Falk alatt vált vezető politikai napilappá. Írt továbbá a *Figyelmezőnek*, a *Pesti Napló*nak, a *Magyar Sajtó*nak, a *Budapesti Hírlap*nak. 1867-től 1906-ig dolgozott a *Pester Lloyd*nál, neve egybeforr az újsággal. Kiterjedt hírlapírói és politikusi munkásságának monografikus feldolgozása még várat magára.

¹⁹ Vö. *Pesti képek. (Van-e deákpárti sajtó?)* = Somogy 1871. július 18. 29. sz. 1.

²⁰ In: *Kákay Aranyos politikai társadalmi tragico-humoristicus Krónikája*. Pest, 1869. 277–278.

²¹ Ugyanakkor a *Pester Lloyd* is hirdetett az *Ungarischer Lloyd*ban, l. pl. UL. 1869. december 28. 300. sz. melléklet.

²² *Erklärung*. = UL. 1868. január 5. 9. sz. melléklet.

dolgoztak a »Pester Lloyd« szerkesztőségében, tevékenységüket az »Ungarischer Lloyd« kötelékében folytatják”.²³

A prenumerációs díjakon kívül a városi hirdetések megszerzése is jelentős bevételi forrást jelentett. Az új napilap megjelenésével azonban a városvezetésnek állást kellett foglalnia, hogy hol hirdessen. Az első incidensre 1868 márciusában került sor: két hirdetés is megjelent az *Ungarischer Lloyd*-ban, s ez kiváltotta a Lloyd Társaság hírlapbizottsága elnökének rosszallását. A hivatali érv kézenfekvő volt: az új lap ugyanolyan példányszámban jelent meg, mint a *Pester Lloyd*, és hirdetési díjai jóval kedvezőbbek voltak. A városvezetés a további hirdetéseket is itt szándékozott közzé tenni, noha a Lloyd elnöke egyben a városvezetés gazdasági bizottságának is tagja volt.²⁴

Ugyancsak versenyben volt a két *Lloyd* az újságírói presztízst illetően. Ennek egyik jele volt a bécsi visszhang, illetve jelenlét. Az *Ungarischer Lloyd*-ra, akárcsak a *Pesti Napló*-ra, *A Honra* vagy több más magyar nyelvű újságra már 1868 februárjában előfizettek a királyné számára, míg a *Pester Lloyd*-ra – saját bevallása alapján – csak egy negyedévvvel később.²⁵ Az új lap hírforrásként is meghatározónak tartotta magát: véleménye szerint *A Hon* esti kiadása rendszeresen forrásmegjelölés nélkül veszi át a napi újdonságokkal kapcsolatos híradásaikat. Nem is ezt teszi szövé a szerkesztőség, hanem inkább azt a kollegialitást várná el, hogy amennyiben mégis megadnák a forrást, úgy lapjukat ne cseréljék össze a *Pester Lloyd*-dal.²⁶

Az *Ungarischer Lloyd* ezen túlmenően nem győzte eleget hangsúlyozni híradásuk korrektségét, újságírói rátermettségét.²⁷ Rendre állást foglal a *Pester Lloyd* gazdasági vagy ipari kérdést tárgyaló cikkeivel szemben, sorozatosan helyt ad a konkurenciát érintő olvasói panaszoknak, és ha szükséges, megvédi újságíróit²⁸ a másik lapban közzétett vádakkal szemben. A *Pester Lloyd*-ot csak „hivatalos tőzsdei lapnak”, „kereskedelmi lapnak”, jobb esetben „művelt kereskedelmi lapnak” nevezi. Újságírói erényeket nem tulajdonít neki: a *Pester Lloyd* jelenlegi munkatársainak zöme az *Ungarischer Lloyd* szerint a Bach-éra hivatalos lapjainak dolgozott, és legfőbb munkaeszközét, az ollót ügyetlenül használja.²⁹ Továbbá, bár magát „a legjelentősebb német nyelvű lapnak” tartja, nem tekinthető már jól informált lapnak sem, mivel egyetlen hírforrásként

²³ *Die Reklamationen unserer Abonnenten und die Administration des „Pester Lloyd“*. = UL. 1868. január 11. 14. sz. melléklet. A *Pester Lloyd* részéről az írást Kilényi (véltetően Kilényi [Klein Hermann] János hírlapíró és fordító) jegyezte. Másnap az *Ungarischer Lloyd* szerkesztősége egy terjedelmes írásban köszöni meg olvasói bizalmát és támogatását, és újra biztosítja táborát a hírlapkészítők elszántságáról, kitartásáról, amely különösen a kezdeti nehézségeken és intrikákon segíti át őket. Vö. *An die geehrten Leser des „Ungarischen Lloyd“*. = UL. 1868. január 12. 15. sz. 2.

²⁴ UL. 1868. március 10. 64. sz. 3. (Tagesneuigkeiten-rovat)

²⁵ UL. 1868. május 24. 128. sz. 3. (Tagesneuigkeiten-rovat)

²⁶ UL. 1868. február 2. 33. sz. 3.

²⁷ Például az ötödik évfolyam kezdete előtt dicséri közleményeinek gyorsaságát és pontosságát, valamint a lap tartalmi sokrétűségét a konkurenciával szemben. L. UL. 1870. december 18. 303. sz. 2.

²⁸ Rothfeld Sámuel kényszerült védekezésre a személyét ért intrikák miatt. Vö. UL. 1869. július 18. 165. sz. Melléklet, valamint *Erklärung*. = UL. 1869. július 30. 175. sz. 3.

²⁹ Vö. UL. (A.) 1868. július 2. 154. sz. 1–2.

csupán a minisztériumok hivatalnokait ismeri.³⁰ Ráadásul felsorakozik Falk mögé, amikor az a lipótvárosi képviselőségért küzd, majd hosszú cikkekben hánytorgatja fel Falk hálátlanságát és feledékenységet.³¹

A két lap még jogvitába is keveredett egy Verne-regény elsődleges közlési joga miatt. Az *Ungarischer Lloyd* szerint az *Utazás a Hold körül* című regényt a lap hivatott jogszerűen, a szerződésbe foglaltak alapján Magyarországon németül megjelentetni. Ugyanakkor a *Pester Lloyd* is megkezdte a regény folytatásos közlését, amelyhez *Ungarischer Lloyd* szerint nem lett volna joga, ezért jogi lépéseket fontolgattak.³² Dr. Ráday Sándor ügyvéd nyomban közölte mindezt írásban a *Pester Lloyd*dal, és kérte, hogy hagyjanak fel a közléssel. Másnap megjelent nála a lap részéről dr. Dorn Sándor szerkesztőségi tag, aki az ügy békés rendezésének szándékát tolmácsolta Falk részéről, és egyben egy későbbi találkozóra invitálta az ügyvédet, amit ő készséggel el is fogadott. Falk azonban megszegte a megállapodást, és keresetet adott be a városi bírósághoz, mire az ügyvéd is megtette a szükséges jogi lépéseket.³³ Falk – érdekes módon nem a saját lapjában – egy félreértéssel magyarázta a történeteket: Dorn önként ajánlotta fel segítségét a vita békés rendezéséhez, és vélhetően rosszul értelmezte szavait, hiszen ő nem tett ígéretet a jogi lépések elkerülésére, és ezt az ügyvédtől sem várta el.³⁴ Ugyanebben a lapszámában olvasható az is, hogy a kérdések tisztázása után a jogi lépéseket elvetették, és a regény mindkét lapban megjelenhetett.³⁵

Végül: a *Pester Lloyd* ellenében az ortodox zsidók is az *Ungarischer Lloyd*hoz fordultak, amikor Falk lapjában egy számukra sértő írást jelent meg, és a választ a szerkesztőség először nem volt hajlandó közölni,³⁶ majd a megjelentetett írás adott okot észrevételekre.³⁷

Az Ungarischer Lloyd és más lapok

Az új német nyelvű napilapnak fennállása folyamán több újsággal is meggyűlt a baja. A legtöbb ellentéte Jókai lapjával, *A Honnal* támadt, amely azt vetette a két *Lloyd* szemére, hogy a hivatalos helyekről szinte ömlenek a szerkesztőségeikbe a napi aktuális hírek, míg *A Hon* ellátása csak mérsékelt. Emögött a lap tudatos-ságot sejtett, amit konkrét példával is alátámasztottak: míg a lipótvárosi templom 1868-ban bekövetkezett katasztrófáját követően az *Ungarischer Lloyd* kifejezetten

³⁰ Vö. UL. 1868. május 10. 117. sz. 3. A. „legjelentősebb német nyelvű lap” kigúnyolásával, stílusának kipellengérezésével és helyreigazításával a lap megszűnése előtti időszakban sem hagyott fel. Vö. UL. 1875. október 14. 235. sz. 2–3.

³¹ UL. 1869. július 30. 175. sz. 3.

³² UL. 1869. december 18. 293. sz. 3.

³³ *Erklärung*. = UL. 1869. december 21. 295. sz. melléklet.

³⁴ *Entgegnung*. = UL. 1869. december 22. 296. sz. melléklet. Az érvelést az ügyvéd is elfogadta. Vö. *Erklärung*. = UL. 1869. december 23. 297. sz. melléklet.

³⁵ UL. 1869. december 22. 296. sz. 2.

³⁶ *Offene Frage*. = UL. 1871. november 29. 277. sz. melléklet.

³⁷ *Erwiderung an Herrn Max Falk, Redakteur des „Pester Lloyd”*. = UL. 1871. december 1. 279. sz. 4.

báró Eötvös József miniszter kérésére kapta meg az építéssel kapcsolatos információkat, addig *A Hon* újdondásza kénytelen volt a saját szemével látottakra hagyatkozni. *A Hon* végül azzal zárta cikkét, hogy a miniszter, aki egyben a Magyar Tudományos Akadémia elnöke is volt, bizonyára emlékszik arra is, hogy a világon magyar nyelvű lapok is vannak. Az *Ungarischer Lloyd* mindehhez csak annyi kommentárt fűzött, hogy szívből sajnálja a nagyrabecsült kolléga csekély sikereit, de a lap érdekében intervenáló kultuszminiszter története csupán az élénk fantázia szüleménye; ilyen képzelőerővel pedig tulajdonosának bizonyára nem lenne nehéz az egész rovatot megtöltenie.³⁸ Egy másik írásában az *Ungarischer Lloyd A Hont* egy „teljesen viccesen szerkesztett lapnak” nevezi, amely mai számában „a szerkesztői neveltségesség olyan próbáját szolgáltatja, amely még *A Hon* esetében is meglepő”. *A Hon* kétségbe vonja ugyanis, hogy egy újságot – más vállalkozáshoz hasonlóan – el lehet adni, miközben megfedkeznek arról, hogy évekkel ezelőtt maga is hasonló úton került egy részvénytársaság tulajdonába, és a *Neuer Freie Lloyd* is kalapács alá került.³⁹

Az *Ungarischer Lloyd* szerkesztői *A Hon* mellett Jókai német nyelvű lapjának, a *Neuer Freier Lloyd*nak a híradásaiban is találtak kivetnivalót; főleg azt, hogy a két testvérlap anyagai nincsenek mindig összhangban egymással, és amit a magyar nyelvű lap pozitív színben tüntet fel, azt a német lap a „konzervatív *Ungarischer Lloyd*” írásának nevezi.⁴⁰ Jókai német nyelvű lapja is megvádolja az *Ungarischer Lloyd*ot a hírforrásokhoz való közelséggel, mire a lap azzal vág vissza, hogy a közölt anyagért egy munkatársuk személyesen utazott Bécsbe. A cikk a következő szavakkal zárul: „Hogy Jókai német nyelvű lapja nem mutatott hasonló buzgalmat olvasói iránt – talán mert nem tartotta őket ekkora áldozatnak érdemesre –, nem a mi bűnünk; hogy a lap a jómodor törvényeivel szemben még kevésbé ismerkedett meg, Jókai bűne, akinek szerkesztőit először *A Hon*ban kellett volna megnevelnie.”⁴¹ Jókait amiatt is kérdőre vonták, hogy „német nyelvű rendezvények keretében választói kegyeinek megnyerése érdekében miért állítja az egyik, hazafiatlanággal vádolt német nyelvű lapról, hogy ebben az országban éppen hogy csak megtűrük?”⁴² Az *Ungarischer Lloyd*nak a magyar nyelvű lapok közül az *Ellenőr*rel volt még egy kisebb összecsordulása, mikor az a német újságot nivellálatlansággal vádolta. Milyen színvonalon állhat az *Ellenőr* – kérdezi a lap – amely a mohácsi táblabíró »vadembernek« és a mohácsi Deák-pártot »banditák pártjának« nevezi?⁴³ Hasonló összeütközésbe keveredett a *Lloyd a Magyar Állammal* is, amelynek vádját, miszerint a lap a klérus támogatását élvezzi, hevesen cáfolta.⁴⁴

A bécsi lapok közül a *Wanderer* nevével lehet találkozni egy vita kapcsán, amely egy beküldött, az *Ungarischer Lloyd*ot kedvezőtlen színben feltüntető írás nyomán

³⁸ UL. 1868. január 26. 27. sz. 3.

³⁹ UL. 1872. szeptember 28. 225. sz. melléklet.

⁴⁰ Földkérdést tárgyaló írásokról van szó. Vö. UL. 1869. június 13. 135. sz. 3.

⁴¹ UL. (A.) 1869. július 14. 158. sz. 3. A saját fordításom; U. H.

⁴² UL. 1872. október 1. 227. sz. 3.

⁴³ UL. (A.) 1872. június 13. 134. sz. 2.

⁴⁴ UL. 1873. szeptember 11. 208. sz. 3.

robbant ki, de békés véget ért.⁴⁵ Ezeken kívül a lap a *Neue Freie Presse* egyik cikkére reflektált még, amely azt róta fel neki, hogy egy független véleményt, mely a vezető körök rosszallását váltotta ki, hivatalos politikai álláspontként közvetített.⁴⁶ A németországi lapok közül a berlini *Börsenzeitung* egy cikkét kommentálja a *Lloyd*, amely otromba rágalmakat közölt a pesti lappal szemben.⁴⁷ Az egyéb német nyelvű lapok közül a *Bácskaer Boteban* olvasható egy válasz az *Ungarischer Lloyd* főszerkesztőségének címezve. Alapját a pesti lapban megjelenő, az egyetlen Deák-párti szerb orgánum, a *Srbski Narod* elleni kirohanások és rosszindulatú valótlan állítások képezik.⁴⁸

Küzdelem a fennmaradásért

A lap első nagy átalakítására 1872 októberében került sor. A tervezett reformokat a szerkesztőség több felhívásban tudatta az olvasókkal.⁴⁹ Céljük az volt, hogy az *Ungarischer Lloyd* megközelítse a nagy európai lapok színvonalát. A lap immár számozott oldalakkal, reggeli és esti kiadásában egyaránt háromhasábos tördeléssel, nagyobb formátumban és több oldalon jelent meg, amit a tematika kibővítése indokolt. Szembetűnő változás, hogy az első oldalról eltűntek a hatalmas tőzsdei táblázatok; ezeket egy-két hosszabb cikk és a tárca váltotta. A híranyag tagolásában megjelentek az „Inland”, az „Oesterreich” és az „Ausland” rovatok, azaz az Auszriával kapcsolatos közleményeket mind a bel-, mind a külpolitikai tudósításoktól külön kezelték. A külföldi hírek szerkesztésekor főleg az alábbi lapokra hivatkoztak: *Kölner Zeitung*, *Journal des Debates*, *Opinion Nationale*, *Liberté*, *Journal de Paris*, *Temps*, *Preßburger Zeitung*, *Temesvarer Zeitung*, *Neues Wiener Tageblatt*, *Bohemia*, *The Bee*, *Daily News*. Az újságnak rendszeres vidéki tudósítói voltak, és eredeti beszámolókat közölt a legtöbb európai nagyvárosból is. Heti rendszerességgel jelent meg keddenként oktatási melléklet (*Unterrichts-Zeitung*), és a mezőgazdasági, ipari, közlekedési és honvédelmi kérdéseknek ugyancsak heti gyakorisággal jutott tematikus oldal. Szintén újdonságnak számított a Dux Adolf és Silberstein Adolf által vasárnaponként megjelenő kulturális melléklet, a *Zeitung für Kunst, Theater und Literatur*.⁵⁰ A tárcarovatának a *Pester Lloyd*hoz hasonlóan a legjobb erőket igyekezett megnyerni. A gazdasági rovatokat a „Volkswirtschaftlicher Theil” fogta össze a 9–11. lapokon, majd a szórakoztató rész és a hirdetések zárták az újságot a 12–16. lapon. Az új struktúrában a folytatásos regény az esti kiadás helyett a reggeliben jelent meg, általában a hirdetési oldalak alján, a 13–14. lapon. Néha az újság még rendkívüli

⁴⁵ UL. (A.) 1868. szeptember 15. 215. sz. 1.

⁴⁶ UL. 1870. október 25. 258. sz. melléklet.

⁴⁷ UL. 1873. december 23. 294. sz. 1.

⁴⁸ UL. 1873. augusztus 6. 181. sz. 5.

⁴⁹ *An unsere Leser.* = UL. (A.) 1872. október 14. 236. sz. 1. Ennél jóval bővebb: *An unsere Leser.* = UL. 1872. december 15. 291. sz. 7.

⁵⁰ Ez 1873 július végétől átkerült az esti kiadásba. Az utolsó szám 1873. október 11-én jelent meg. 234. sz. esti kiadás. Utána a kulturális jelleg egyre jobban eltűnik a lapból.

melléklettel is jelentkezett plusz négy oldalban. Hétfőn nem volt reggeli kiadás, csak esti. Ebben az időszakban a lap – saját közlése szerint – 15 000 példányban jelent meg.⁵¹ Ez a lendület azonban csak néhány hónapig tartott, majd 1873-ban állandósult a 10–12 oldalas lapszám. Az esti kiadás nemritkán csak két oldalt tett ki, négy oldalon csak hétfőn jelent meg a lap, mikor nem volt reggeli kiadás.

Az újság arculatának átalakítása nem volt véletlen: az impresszumadatok tulajdonosváltásra utalnak. A lapot immár a „Guttenberg-Zeitungs-Verlags-Gesellschaft” / Guttenberg Hírlapkiadó Társaság jegyezte 1874-ig. Ez a Franko-Magyar Bank érdekkörébe tartozó társaság adta ki a Neues Pester Journalt is, nem utolsósorban azért, hogy a már adott Lloyd-mintára egy nyereséges üzleti vállalkozáson túl saját érdekcsoportjuk is megfelelő képviselőhöz, befolyáshoz jusson a honi sajtóban.⁵² A szerkesztői és kiadói funkciókat Rothfeld és Weizskircher mellett Dr. Waldstein Pál látta el. Ez 1873 elejétől tovább módosult: főszerkesztőként Rothfeld és Waldstein mellett megjelent – ha rövid időre is – Halász Imre (1841–1918)⁵³ neve. A lap felelős szerkesztője változatlanul Weizskircher maradt. A változások sora a nyomdát sem hagyta érintetlenül: 1873 nyarán a lap átkerült a Légrády Testvérektől a Deutsch Testvérekhez.⁵⁴ Szeptemberben ismét módosultak a tulajdonosi viszonyok: H. Rechnitz és Dr. L. Rosenberg jegyezték a lapot.⁵⁵ Októbertől újra megjelent Waldstein neve kiadóként.⁵⁶ A kiadóhivatal október folyamán elköltözött a Göttergasse (Bálvány utca, később Október 6. utca) 9. alól a Két sas utca 14. alá, ahol a szerkesztőség is működött.⁵⁷

Az 1874. év sem szűkölködött változásokban: a kiadó maradt Waldstein, de a nyár folyamán nyomdát váltott a lap. Az újságot J. Wilckensnél nyomtatták, aki magát

⁵¹ Vö: UL. 1872. december 19. 294. sz. 1.

⁵² Vö. UJVÁRI Hedvig: *Das Neue Pester Journal. Die Geschichte Des Blattes von den Anfängen bis 1878.* = Magyar Könyvszemle (119.) 2003. 241–252.

⁵³ Az UL. 1873. évi 35. számától (esti kiadás) azonban már eltűnik a neve. A jogvédett Halász Imre (1841–1918) Kemény Zsigmond alatt, 1865-ben került a *Pesti Napló*hoz, majd írt a Pompéry-féle *Magyarországnak* is. Lónyay Menyhért pénzügyminiszter fogalmazójaként is dolgozott, majd Falk Miksa hívására a *Pester Lloyd* főmunkatársa lett, vezércikkeit (H) szignóval jelentette meg. 1871-től Andrássy Gyula a miniszterelnökségi sajtóiroda vezetését bízta rá; ezt a feladatot 1872 végéig látta el, utána került kapcsolatba az *Ungarischer Lloyd*dal. Szinnyei mellett I. HALÁSZ Imre: *Egy letűnt nemzedék.* Bp. 1911. Nyugat.

⁵⁴ 1873. július 21-én a 167. szám esti kiadásában már ez áll: „Druck von Gebrüder Deutsch, Pest-Wiener lit.-art.-Anstalt”. (Majd néhány hónap múlva ez rövidül „Gebrüder Deutsch”-ra.

⁵⁵ UL. 1873. szeptember 21. 217. sz. Mind Rosenberg Lajos pesti ügyvéd, mind Rechnitz Henrik a bank részéről került kapcsolatba a lappal. Az utóbbi korábban az 1867-ben alakult Budai Közúti Vaspálya Társaság „vezénylő igazgatója” volt. L. http://www.bkv.hu/de/die_geschichte_der_bkv/die_geschichte_der_bkv_ag_1_teil (2011. 09. 12.)

⁵⁶ UL. (A.) 1873. október 6. 229. sz.

⁵⁷ UL. (A.) 1873. október 6. 229. sz. A lap fejlécében viszont Schwarzdalgasse (Fekete sas utca) 14. szerepel. A következő számtól kezdve ez az elírás rendeződik.

elsősorban mint a *Független Polgár* című lap társtulajdonosát aposztrofálta.⁵⁸ Ez is kérészerűtül vállalkozásnak bizonyult azonban: a tél már Hornyánszky Viktor nyomdájában érte az újságot.⁵⁹

A hírlap utolsó metamorfózisa 1875. szeptember 1-jével vette kezdetét. Nagy újságforma, öthasábos tördelés, az előfizetői díjak átmeneti csökkenése, a hatalmas tőzsdei táblázatok visszatérése az első oldalra, halvány tárcarovat és a folytatásos regény eltűnése a legfőbb ismérvek. A szerkesztőség az olvasók panaszai miatt döntött a nagy újságforma visszaállítás mellett.⁶⁰ Ugyanebben a beharangozó írásban közölték az előfizetőkkel, hogy az anyag tömörítése végett megszűnik a lap esti kiadása, de helyette heti két mellékletet – szépirodalmi vasárnap, mezőgazdaságit hétfőn – kívánnak megjelentetni. Néhány nappal később azonban olvasói kérésre visszaállították az esti kiadást is, és heti egy mellékletet ígértek változatlan előfizetői áron.⁶¹ A vég 1876 márciusában érte utol az *Ungarischer Lloyd*ot. Egy néhány soros közleményben arról értesítették előfizetőiket, hogy a *Pester Lloyd*dal kötött megállapodás értelmében az előfizetés lejártáig a *Pester Lloyd* példányait kapják kézhez. Ezzel az *Ungarischer Lloyd* mint napilap megszűnt, és hetilapként jelent meg minden hétfőn. Mindkét lap kiadóhivatala a Dorottya utca 14.-ben volt, az *Ungarischer Lloyd* szerkesztősége azonban maradt a Két sas utcában.⁶²

A fennmaradásért folytatott küzdelemben érdemes még egyszer visszatérni a példányszámok kérdéséhez. A kiegyezést követő időszakban a magyar politikai napilapok száma nem maradt el az európai átlagtól, de a példányszámok kedvezőtlenebbül alakultak: a magyar nyelvű hírlapok előfizetőinek száma alig haladta meg a tízezer főt.⁶³ Magyarázható ez Pest-Buda kétnyelvűségével, a német nyelvű polgárság túlsúlyával, valamint a német nyelvnek a gazdasági életben betöltött szerepével. A külföldi, főleg a bécsi és a magyarországi német nyelvű sajtótermékek kétszer-háromszor voltak kelendőbbek a magyar nyelvűeknél. Míg 1875-ben 2 millió magyar nyelvű politikai lappéldány, addig a német nyelvűekből 5,5 millió jutott el az előfizetőkhez.⁶⁴ A vezető német lap, a kormány félhivatalos orgánuma a *Pester Lloyd* (1854–1945) volt, de rövid ideig életképesnek bizonyult a belőle kivált konzervatívabb, de lényegében azonos szerzőgárdával dolgozó *Ungarischer Lloyd*, valamint

⁵⁸ A váltás nem volt teljesen zökkenőmentes, ezért a lapban az olvasók elnézését kéri az elmaradt mellékletért. Vö. UL. 1874. július 1. 150. [147.] sz. 1. (A lap számozása hibás: az első oldalon Nr. 150, de a lapon belül Nr. 147. szerepel. Az utóbbi a jó.) Wilckens hirdetését a *Független Polgárral* kapcsolatban l. UL. 1874. szeptember 30. 222. sz. 5.

⁵⁹ UL. 1874. november 22. 269. sz.

⁶⁰ *An unsere geehrten Abonnenten!* = UL. 1875. december 1. 199. sz. 2.

⁶¹ UL. (A.) 1875. szeptember 7. 204. sz. 1. Egy utalás szerint ez az illusztrált melléklet a *Der Hausfreund* ('Házibarát') címet viselte. Vö. UL. 1875. október 13. 234. sz. 1.

⁶² UL. (A.) 1876. március 13. 59. sz. 1.

⁶³ Vö. *A magyar sajtó története. II/2. 1867–1892.* Szerk.: KOSÁRY Domokos, NÉMETH G. Béla. Bp. 1985. Akadémiai Kiadó.

⁶⁴ *A magyar sajtó története i. m.* (63. jegyzet) 38–39. *A Hon* előfizetői száma négyezer, a *Pesti Napló*é háromezer körül mozgott.

a kérészetű balközép orientáltságú *Neuer Freier Lloyd*⁶⁵ (1869–1872) is. Az igazi és tartós konkurenciát Falk lapjának azonban a *Neues Pester Journal* (1872–1925) jelentette, amely a példányszám tízezer fölé emelkedésével egy évtized alatt millióssá tette alapítóját, Bródy Zsigmondot, a *Pesti Napló* korábbi munkatársát.⁶⁶ Azonban megjelenésekor az új laptárs, az *Ungarischer Lloyd* visszavetette a Lloyd-társulat lapjának eladási adatait: az addigi nyolcezer előfizetői szám, bár csak rövid időre, de hatezer körülre apadt. 1869 után a *Pester Lloyd* értékesítése megugrott: 1869 tavaszán már kilencezer, 1870 februárjában már tízezer példányban fogyott naponta, majd 1871-től lényegében évtizedekre állandósult a 12 ezres példányszám. Ehhez képest az *Ungarischer Lloyd* a kezdeti időszaktól eltekintve nem tudott lépést tartani a laptárssal: tízéves fennállása során a három-ötezer közötti példányszám tekinthető reálisnak. A *Neues Pester Journal* megjelenésével átrendeződött a kép, de még így is ez a három német nyelvű újság uralta 1873-ban a fővárosi napilapok egész piacát. Mögöttük a magyar nyelvű lapokat illetően – a *Budapesti Közlönyt* leszámítva – a *Hon*, a *Pesti Napló*, tőlük kissé leszakadva a *Reform* és a *Fővárosi Lapok* (háromezer alatt) eladott példányszámai jelentősek.⁶⁷

Irodalomközvetítés az Ungarischer Lloydban

Az új hetilapnak a tárcarovat és a folytatásos regény terén is fel kellett vennie a versenyt a *Pester Lloyd*dal, hiszen főszerkesztői tevékenysége idején Falk Miksa nagy hangsúlyt fektetett ezeknek a részeknek az igényes szerkesztésére is.⁶⁸ A tárcarovat szerzőit illetően azonban a két lap esetében nincs éles elkülönülés, a nagyobb nevek – Hevesi Lajos, Schlesinger Zsigmond, Silberstein-Ötvös Adolf, Sturm Albert, Deutsch Ignác, Dux Adolf – mindkét lapban feltűntek. Az *Ungarischer Lloyd* reggeli kiadása, főleg a kezdeti időszakban, gyakran közölt két tárcát. A lap kulturális fénykorát 1872 és 1873 októbere között élte, mikor vasárnaponként megjelent a *Zeitung für Kunst, Theater und Literatur* című tematikus melléklet, Dux Adolf és Silberstein Adolf szerkesztésében.⁶⁹ 1873. július végétől ez azonban átkerült az esti kiadásba, majd

⁶⁵ L. UJVÁRI Hedvig: *Tulajdonosváltások és hangsúlyeltolódások a tulajdonosi szerkezetben a Neuer Freier Lloyd (1869–1872) fennállása során.* = Magyar Könyvszemle (125.) 2009. 488–492.

⁶⁶ A sikerhez hozzájárult egy nyomdavasárlás is. A nyomda a kiadóvállalattal együtt Hungaria Buchdruckerei und Verlagsverein / Hungaria könyvnyomda és kiadó vállalat név alatt futott 1876-tól. Egy újabb német nyelvű, immár illusztrált napilapot (*Neues Politisches Volksblatt*) is indítottak a következő évben. Vö. UJVÁRI: *i. h.* 2003. (53. jegyzet) és KÚTFALVI: *i. m.* (8. jegyzet) 9–16.

⁶⁷ Vö. BALOGH János Mátyás: *Napilapok és pénzintézetek kapcsolata a dualizmus korában. A Gutenberg Hírlapkiadó Társaság.* = Médiakutató 2007. 2. sz. 73–92.

⁶⁸ Részletesen l. UJVÁRI, Hedvig: *Die Geschichte des Pester Lloyd zwischen 1854–1875. II.* = Magyar Könyvszemle (117.) 2001. 318–331.

⁶⁹ Silberstein 1872-ben a *Pester Lloyd* melléklapját, az *Ungarische Illustrierte Zeitung*ot szerkesztette, amely azonban év vége felé már megszűnőfélben volt. Vö. UJVÁRI Hedvig: *Ein Beiblatt des Pester Lloyd: die Ungarische Illustrierte Zeitung.* = Magyar Könyvszemle (121.) 2005. 80–91.

negyedévre rá megszűnt. Utána maradt a tárca, a folytatásos regény és az apró hírek a „Theater, Kunst und Literatur” rovatban. 1875 vége felé a folytatásos regények közlése is megszűnt, a vonal alatt pedig csak kis híreket (Kleine Mittheilungen) hozott a lap.

A tárcarovat egyik legtermékenyebb szerzője Dux Adolf volt. Elsősorban színházzal, színjátszással, irodalommal kapcsolatos írásokat jelentetett meg, de számtalan rövidebb cikket hozott tőle a lap a napi újdonságok rovatban is. Az első években Hevesi Lajos is sokszor jelentkezett pesti levelekkel (Pester Briefe). A lapnak rendszeres bécsi levelezője is volt Schlesinger Zsigmond személyében, aki 1867–1873 között tett közzé számtalan írást „Aus Wien” címmel. A bécsi hírek ezután „Salamander” szignóval jelentek meg, beleértve az 1873-as világiállításról szóló tárcákat is (Ausstellungsbriefe), majd 1874-ben „Wiener Briefe” címmel közölték a császárvárosról szóló írásokat. A világiállításról Sturm Albert is írt „Weltausstellung” címmel, majd 1875-ben ismét jelentkezett a főváros életét bemutató tárcákkal. Silberstein Adolf filozófiai tárgyú leveleket, színjátszással, az 1848 utáni magyar irodalommal és a magyar népköltéssel kapcsolatos írásokat, valamint Budapest életét bemutató tárcákat adott közre. Az utóbbi témakörben számtalan írás jelent meg „xy” szignóval is. Az újságírókon kívül tudósoktól is megjelentek írások a vonal alatti részben: Keleti Gusztáv, Henszlmann Imre, Vámbéry Ármin és az oktatási kérdéseket tárgyaló Schwicker János Henrik, aki a mellékletként megjelenő „Unterrichtszeitung” szerkesztője is volt, egyaránt publikáltak a lapba. Orvosok is többször adtak közre sorozatokat, így például az emberi bőrről és az elmebetegségről. A magyar irodalmi életből a tárcarovatban Toldy István drámaíró és publicista, valamint Jókai neve tűnik fel; az utóbbi nevével fémjelzett írások egy kivételével azonban fordítások, átvételek.⁷⁰ Egy-egy írás erejéig a Wohl nővérek (Stefánia és Janka) is feltűntek a lap hasábjain.

Német nyelvterületről több szépíró – Ferdinand Kürnberger, Hieronymus Lorm, Karl Emil Franzos, Ada Christen, P. K. Rosegg – volt az *Ungarischer Lloyd* tárcarovatának állandó szereplője eredeti írásai vagy folytatásokban közölt novellái révén. A *Lloyd* szerkesztői a német sajtót is rendszeresen szemlézték, ezt mutatja a számtalan átvett tárca. Főbb német nyelvű forrásuk az *Europa*, a *Presse*, a *Gegenwart*, az *Ausland*, a *Weiner Abendpost*, az *Augsburger Allgemeine Zeitung*, valamint a *Magazin für die Literatur des Auslandes* volt. Angol nyelvű lapokból ritkábban vettek át írásokat; ekkor főleg a *Saturday Review*-ra és az *Edinburgh Review*-ra támaszkodtak.

⁷⁰ Eredeti: *Die Keller der österreichischen Nationalbank*. = UL. (A.) 1872. november 13. 261. sz. 1–2. Bécsi keltezésű. (A címlapon Nr. 263. szerepel, ami téves, de a lap belsejében jó a számozás.) Fordítások, átvételek: *Petőfi*. = UL. (A.) 1873. január 2. 1. sz. (Hon); *Was wird aber nach der Auferstehung sein? Erzählung von Moriz Jókai*. = UL. (A.) 1874. január 26. 20. sz. 1–2. (Üstökös); *Bei Bismarck*. (Nach dem Hon.) = UL. (A.) 1874. március 3. 50. sz. 1–2. (Hon); *Ungesprochene Toaste*. = UL. 1875. október 11. 232. sz. 1. Szerkesztőségi megjegyzés: „Diese Causerie von Moriz Jókai ist mitgetheilt in der jüngsten Nummer der – »Neuen Freien Presse«”. *Aus deutschen Abgeordnetenkreisen*. *Von M. Jókai*. = UL. (A.) 1874. március 13. 59. sz. 1. (Forrásmegjелеlés nélkül.) Moriz Jókai: *Das Andenken der Märtyrer*. (Gelegenheitsgedicht zu der am 1. November im Kerepeser Friedhof stattfindenden Enthüllung des Grabmonuments der „neun Märtyrer“.) = UL. 1870. október 30. 263. sz. 2.

A *Pester Lloyd*hoz hasonlóan az *Ungarischer Lloyd* is rendszeresen adott közre folytatásos regényeket, de irodalmi anyagában nem tudta megközelíteni Falk lapját, amely a vizsgált időszakban egymás után közölte Jókai Mór és Jules Verne legújabb alkotásait. A lap indulásakor a francia Ernest Feydeau⁷¹ egy művének folytatásos közlését kezdte meg az esti kiadásban, majd hamarosan közreadott két Verne-regényt, bár mint láttuk, jogi bonyodalmaktól nem mentesen.⁷² A francia irodalomból még Paul Féval⁷³ egy műve jelent meg, valamint George Sand „Malgré tout”⁷⁴ című regénye, illetve több prózai munka szerzői megjelölés nélkül.⁷⁵ Az angol irodalomból szintén szívesen merített a lap. Wilkie (William) Collins⁷⁶ neve fordul elő a leggyakrabban, de kedvelt kortárs írónóktól, így Ellen Woodtól⁷⁷ és Mary Elisabeth Braddontól⁷⁸ is vettek át népszerű regényeket. A kortárs szerzők közül még Anthony Trollope,⁷⁹

⁷¹ *Die Rechte des Herzens*. Roman einer jungen Frau. Aus dem Französischen des Ernest Feydeau. 1867. december 27. és 1868. február 13. között.

⁷² *Die Reise zum Mittelpunkt der Erde*. Nach dem Französischen des Jules Verne. Kezds: UL. 1868. március 11. 65. sz. A másik Verne-regény: *Die Reise um den Mond*. A közlés beharangozása és kezdete: UL. 1869. december 17. 292. sz. A szerkesztőség nem mulasztotta el olvasóival közölni, hogy a kiadóval kötött szerződés értelmében a lap birtokolja Magyarországon a kizárólagos fordítói jogot: „ein mit dem Verleger abgeschlossener Vertrag sichert uns für ganz Ungarn das alleinige und ausschließliche Recht der Uebersetzung.”

⁷³ *Chevalier Fortunio*. Nach dem Französischen von P. Féval. Kezds: UL. (A.) 1870. július 13. 157. sz.

⁷⁴ A közlést a lap így harangozta be: „In den ersten Tagen des neuen Jahres beginnen wir in unserem Abendblatte mit der Veröffentlichung des neuesten Romans der George Sand: ‚Malgré tout’ in einer von der Verfasserin autorisirten Uebersetzung. Der Name der berühmten Dichterin würde allein hinreichen, um das Interesse der Leser für ihr neuestes Werk wachzurufen; doch wir können hinzufügen, daß »Malgré tout« einer der der spannendsten Künstler-Romane und mit jener hinreißenden Gluth und Schwunghaftigkeit geschrieben ist, durch welche sich die hervorragendsten Meisterwerke der Sand auszeichnen. Wir hegen somit die Ueberzeugung, daß wir mit der sorgfältig ausgeführten Uebertragung dieses Romans unseren Lesern eine interessante Lektüre bieten.” = UL. 1870. december 18. 303. sz. 2., majd többször megismételték. Kezds: UL. (A.) 1871. február 8. 31. sz.

⁷⁵ *Moderner Orcus*. Roman nach dem Französischen. Kezds: UL. (A.) 1869. december 30. 298. sz.; *Der Preis des Goldes*. Pariser Sittenbild aus der Zeit des zweiten Kaiserreichs. Nach dem Französischen. Kezds: UL. (A.) 1871. december 23. 294. sz.; *Miß Sprühfeuer*. Humoreske aus dem Französischen. Kezds: UL. 1875. április 27. 95. sz.

⁷⁶ *Der Findling*. Von Charles Dickens und Wilkie Collins. Kezds: UL. (A.) 1868. szeptember 2. 205. sz. Collins Dickens munkatársa volt annak *Households Words* című családi lapjánál, valamint *A Message from the Sea* című drámájánál. Collins további német fordításban megjelent regényei: *Eie Ehe in Schottland*. Nach Wilkie Collins. Kezds: UL. (A.) 1870. október 21. 240. sz. és *Fräulein und Frau?* Roman in zwölf Bildern. Nach Wilkie Collins. Kezds: UL. 1873. szeptember 18. 214. sz. (Kétszer kezdik: a 215. számban is!).

⁷⁷ HEREFORD, Anna: *Das Gespenst auf Schloß Chandos*. Nach dem Englischen der Mr. Wood. Kezds: UL. (A.) 1869. június 11. 131. sz., valamint: *Um's Leben*. Roman aus dem Englischen der Mrs. Wood. Kezds: UL. (A.) 1871. április 15. 86. sz.

⁷⁸ *Die Lady*. Aus dem Englischen der M. E. Braddon. Kezds: UL. (A.) 1870. április 29. 97. sz..

⁷⁹ *Der Erbfluch*. Roman nach dem Englischen des A. Trollope. Kezds: UL. (A.) 1871. október 17. 238. sz.

Yates⁸⁰ és James Payn⁸¹ nevével lehet találkozni. Az angol fordítások esetében is gyakoriak a szerző megnevezése nélkül közölt regények.⁸² Eredeti német nyelvű epikai művek a tárcaszerző Baccioccótól,⁸³ Emilie Pleskottól⁸⁴ és nem utolsósorban Friedrich Spielhagentól⁸⁵ olvashatók a lapban.⁸⁶

Zusammenfassung

Die Geschichte des *Ungarischen Lloyd* (1867–1876) ist mit der seines Konkurrenten, dem *Pester Lloyd* (1854–1945), engstens verbunden. Er wuchs aus dem *Pester Lloyd* heraus, und als er nach einem Jahrzehnt seines Bestehens die Segel streichen musste, wurden seine Abonnenten 1876 vom *Pester Lloyd* übernommen. Das neue Tageblatt, das sich selbst gerne als politisch-kommerzielles Organ bezeichnete, wollte auch auf dem Terrain der Feuilletons und der Fortsetzungsromane dem *Pester Lloyd* gewachsen sein. Beim letzteren Organ erfolgte diesbezüglich unter der Ägide von Max Falk ein qualitätsmäßiger Wandel. Bezüglich der Feuilletonautoren ist kein gravierender Unterschied zwischen den beiden Blättern festzustellen, die bedeutenden journalistischen Kräfte – u.a. Ludwig Hevesi, Sigmund Schlesinger, Adolf Silberstein, Albert Sturm, Ignaz Deutsch, Adolf Dux – waren in beiden Organen präsent. Der kulturelle Höhepunkt des Blattes lag zwischen 1872 und Oktober 1873, da in dieser Etappe jeden Sonntag die thematische Beilage *Zeitung für Kunst, Theater und Literatur* unter der Redaktion von Adolf Dux Adolf und Adolf Silberstein erschien. Das Eingehen des *Ungarischen Lloyd* erfolgte im März 1876. In einer kurzen Mitteilung wurde den Pränumeranten mitgeteilt, dass infolge einer Vereinbarung mit dem *Pester Lloyd* die Leserschaft das Tageblatt der Handelsgesellschaft erhalten wird. Damit hörte der *Ungarische Lloyd* auf, als Tageblatt zu fungieren, erschien aber jeden Montag als Wochenblatt.

⁸⁰ *Herrenloses Gut*. Roman nach dem Englischen des Yates. Kezdés: UL. (A) 1872. április 20. 91. sz.

⁸¹ *Wie der Vater, so der Sohn*. Roman von James Payn. Aus dem Englischen von Dr. Emil Lehmann. Kezdés: UL. (A) 1872. július 4. 151. sz.

⁸² *Ein Dämon*. Nach den Aufzeichnungen eines englischen Arztes. Kezdés: UL. (A) 1868. február 14. 41. sz. – *Nummer Sieben im „fliegenden Drachen“*. Novelle aus dem Englischen. Kezdés: UL. 1873. október 10. 233. sz. – *Mein Vetter Treflyan*. Aus dem Englischen. Kezdés: UL. 1874. május 17. 112. sz. – *Ellen Maynard*. Aus dem Englischen übersetzt von Heinrich Pleskott. Kezdés: UL. 1875. február 21. 42. sz. – Továbbá: „In den nächsten Tagen beginnen wir mit der Mittheilung eines neuen fesselnden Romans aus dem Englischen: »Blinde Liebe«, vom Verfasser des Romans: „Sie ist roth, wie eine Rose“. = UL. 1871. június 1. 127. sz. Kezdés: UL. (A) 1871. június 22. 141. sz.

⁸³ BACCIOTTO, F. A.: *Stille Gewalten*. Novelle. Kezdés: UL. (A) 1869. december 15. 286. sz.

⁸⁴ *Wie ein Stolzes Herz sich rächt*. Von Emilie Pleskott. Kezdés: UL. 1873. január 5. 4. sz., valamint *Der Dichter Olaf*. Novelle von Emilie Pleskott. Kezdés: UL. 1873. november 26. 272. sz.

⁸⁵ „*Ultimo*.“ Von Friedrich Spielhagen. Kezdés: UL. 1873. március 23. 69. sz.

⁸⁶ A kevésbé ismert szerzők közül: BYR, Robert: *Zwischen zwei Nationen*. Kezdés: UL. (A.) 1868. március 28. 77. sz. – *Angeboren*. Original Roman von Harnecker (Ludwig Heinrich). Kezdés: UL. 1873. január 11. 8. sz. – *Schicksal und Schuld*. Roman von Stanislaus Graf Grabowski. Kezdés: UL. 1873. május 30. 124. sz.